חיוב לימוד הלכות המועדים ❁ אביב שבתאי

* הערה חשובה: אינני מתיימר לפסוק ולהורות 'דבר ה' - זו הלכה' קודם הגיעי למקום זה. הריני מוסר מודעא, שדברים אלו נכתבו להתלמד ולהשתעשע בדבי התורה, ולברר פסקו ומקחו של צדיק יסוד עולם, הלא הוא מרן מלכא, הראש"ל הג"ר מרדכי אליהו זצוק"ל. יתן ה', ויעשו הדברים נח"ר לנר"ן דיליה.

שאלה: האם חייבים ללמוד הלכות פסח קודם הפסח וכן בשאר המועדים?

סוגיות הגמרא

א) מובא בגמרא (פסחים ו, א), שהעוזב את ביתו שלושים יום קודם הפסח, ואינו עתיד לחזור עד פסח – צריך לבדוק ולבער את החמץ. הגמרא שואלת: "הני שלשים יום מאי עבידתייהו?", ומבארת: "כדתניא, שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום ר' שמעון בן גמליאל אומר שתי שבתות".

טעמו של ת"ק הוא: "שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על הפסח שני". ופרש"י: "שהרי משה רבינו עומד בפסח ראשון – ודורש להן בהלכות פסח השני, דהיינו שלשים יום, שהוא בארבעה עשר באייר". ורשב"ג למד מפסח מצרים, שהזהירם משה בראש חודש: "ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית". עיי"ש.

אמנם, יש להקשות על דברי תנא קמא, שמדרשת פסח שני אין ראיה, שהרי לימדם מפני ששאלו. ותירצו תוספות (שם ו, ב ד"ה ומזהיר): "אע"ג שעל ידי שאילתו הוזקק לומר להן, מ"מ לא היה צריך להאריך, אלא אל תעשו פסח ותו לא".

ב) הברייתא הנ"ל, מובאת בששה מקומות בש"ס. בגמרא הנ"ל ובמסכת בכורות (נח, א) הגירסה היא "שואלין ודורשין". אמנם, בארבעה האחרים (ראש השנה ז, א; מגילה כט, ב; סנהדרין יב, ב; עבודה זרה ה, ב) הגירסה היא "שואלין" – ללא המילה "דורשין"; וכן היא גירסת הרי"ף (ב, סע"ב), הרא"ש (א, ח) והבית יוסף (תכט). ולקמן נראה אם יש חילוק ביניהם.

ג) ברייתא נוספת שעוסקת בדין זה מובאת במסכת מגילה (ד, א; לב, א): "משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענינו של יום: הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת – בעצרת והלכות חג בחג". לכאורה, ברייתא זו סותרת את דין הברייתא בפסחים הקובעת שיש לעסוק בהלכות פסח קודם לו שלשים יום.

שיטת הר"ן

ד) על סתירה זו עמד הר"ן בפסחים ומגילה, ופירש שדין הברייתא בפסחים ש"שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום" – הוא לא לעניין הדרשה והלימוד. "ההוא ענינא

בדרכו

אחרינא הוא, דלאו למימר דמחייבין מהאי זימנא לדרוש בהלכות הפסח, אלא לומר שהשואל בהם בבית המדרש באותו זמן מקרי שואל כענין". כלומר, השואל בהלכות הפסח באותם ימים – נחשב כשואל כעניין ויש להקדים לענות לו, כמובא בתוספתא (סנהדרין ז, ה): "והשואל כענין והשואל שלא כענין – משיבין את השואל כענין". וכן כתב הרשב"א, וכן כתב הריטב"א בשם הרמב"ן (מגילה ד, א).

והריטב"א תלה זאת בגירסה: "שואלין בהלכות הפסח", ולא גרס "שואלין ודורשין". אמנם, נראה שאין זה לומר שהגורס כן חולק, שהרי גם בדברי הר"ן מצינו שגרס כן בפסחים ובסוכה (א, א). והבית יוסף שהביא כדבריו, כתב גם כן "שואלין ודורשין".

אך יש להקשות על דבריו, שמצינו בכמה מקומות שדין זה הוא דרשה ממש, ואציין מעט:

1. מובא במשנה (עדיות ז, ז): "הן (-רבי יהושע ורבי פַּפַּיַס) העידו שמעברין השנה כל אדר", והצורך בעדות זו נבע מפני "שהיו אומרים עד הפורים". הגמרא (ראש השנה ז, א) מבררת את הטעם לאומרים עד הפורים: "מאי טעמא דמאן דאמר עד הפורים? כיון דאמר מר: שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום אתי לזלזולי בחמץ". ופרש"י: "אתי לזלזולי בחמץ. שכבר מן הפורים ואילך התחילו הדרשנים לדרוש ברבים בהלכות הפסח, הוזקקו השומעים לעשות פסח לסוף ל' יום, ואם יעברו ב"ד את השנה לא יתקבלו דברי שלוחי ב"ד לשומעין לדחות את הפסח, שכבר שמעו מן הדרשנים". ועיין שם בגמרא בטעם שלא חוששים לזה. וכיוצא בזה מובא במסכת סנהדרין (יב, ב), ויותר מפורש, דא"ל רבא לרב נחמן: "מכדי מפוריא לפיסחא תלתין יומין הוו ומפוריא דרשינן בהלכות הפסח", עיי"ש.

2. מובא בגמרא במגילה (כט, ב) לגבי זמן קריאת פרשת שקלים: "וכיון דבניסן בעי אקרובי מתרומה חדשה – קדמינן וקרינן באחד באדר, כי היכי דליתו שקלים למקדש. כמאן? דלא כרבן שמעון בן גמליאל, דאי רבן שמעון בן גמליאל האמר שתי שבתות. דתניא: שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, רבן שמעון בן גמליאל אומר: שתי שבתות". ואם כן הוא כתנא קמא. ועיין שם שהגמרא מעמידה כן אפילו לפי שיטת רשב"ג, "כיון דאמר מר: בחמשה עשר בו שולחנות יושבין במדינה, ובכ"ה יושבין במקדש, משום שולחנות – קדמינן וקרינן".

על כל פנים, בגמרות הללו מובא הנוסח "שואלין", ורואים אנו שיש לדרוש בציבור משום דין "שואלין". וע"ע במסכת עבודה זרה (ה, ב), וברש"י על סוכה (ט, א ד"ה בית שמאי פוסלין), ובמקומות נוספים, מצויינים בביאור הגר"א.

ובבאו"ה הביא כמה ראשונין שגירסתם היא "שואלין ודורשין". וכתב לפי הגמרות הנ"ל, ששואלין היינו דורשין, דלא כריטב"א, והכוונה היא ללמוד את ההלכות. וגם והביא את השאילתות וז"ל: "ותלתין יומין קמי פסחא דרשינן במילי דפסחא, כדתניא שואלין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום". ויותר מפורש בבעל הלכות גדולות: "ומקמי פסחא בתלתין יומין מיבעי ליה לישראל למיגמר מילי דפסחא ואגמורי אנשי ביתיה, דתניא שואלין בהלכות הפסח...".

חיוב לימוד הלכות המועדים

וקודם שנבוא לגוף דברי הר״ן, נראה שהדיוק של הריטב״א, עליו נתלה הביאור הלכה לדחותו, אינו מכריח שרק הגורס כן סובר כמותו, כמו״ש לעיל, אלא שהדרישה היא מתוך השאלה. וממילא, לא מוכח שכל אותם הראשונים שהביא הבאו״ה סוברים שלא כר״ן. ועיין ביבי״א שמנה חבל ראשונים הסוברים כדברי הר״ן, והם: הרמב״ן, הרשב״א, הריטב״א, הר״ן, מהר״ם חלוואה, המאירי והרשב״ץ.

עוד יש להקדים שפשוט הוא גם לפי הר״ן שחייב כל אדם להיות בקי בהלכות, לדעת מה יעשה ושלא יכשל ככל דיני התורה. והוא איירי בכהאי גוונא שכבר למד הרבה פעמים, וכוונתו שאינו חייב לחזור וללמוד זאת מכח התקנה.

ולתרץ הר״ן והראשונים הנ״ל, כתב במלא הרועים (ראש השנה שם): ״כיון דחשוב שואל כענין – רגילי אינשי למדרש בהלכות פסח שלשים יום קודם״, אך לא מתוך חיוב. ובדרך דומה כתב לתרץ ביביע אומר (ב, כב): ״שאף לתירוץ הר״ן והבית יוסף שכתבו שאין זה אלא להיות שואל כענין, מ״מ הרי צריכים להשיב לו כהלכה, ולכן ראוי לחזור על ההלכות ולשננם היטב בפיו... ואף התלמידים היו חוזרים על ההלכות מפורים ואילך, שיהיו שואלים שאלותיהם דבר בעתו, ולא יהיו בסוג משנה שאינה צריכה, ואטרוחי רבנן בכדי – לא מטרחינן... שאף שאינו חייב מכח התקנה שלא תיקנו אלא כששואל להשיב לו מיד, מ״מ מהאי טעמא ממילא עוסקים ללמוד הלכות פסח כדי שיהיה בקי להשיב״. ובזה מתורצות הגמרות הנ״ל[א].

אך עדיין קשה מגוף העניין. דלא משמע מת״ק ורשב״ג שחלקו בעניין נוסף חוץ מן הזמן שבו שואלין בהלכות הפסח. ואף אם מתנא קמא לא נשמע שחייב לדרוש אם לא שאלו – מרשב״ג נשמע לתנא קמא, שהרי ממקורו – שמשה רבנו עומד בראש חודש ומלמד את ישראל את הלכות קרבן הפסח – מוכח שאין זה מתוך שאלה, אלא דרשה. כן הביא בבאו״ה בשם מטה יהודה (עייאש).

ובטורי אבן (מגילה לב, א) כתב ראיה לדברי הר״ן, שלכאורה קשה לת״ק מזה שמשה עומד בר״ח ומזהיר על הפסח, שהיה לו להזהיר מי״ד באדר, אם שואלין שלשים יום קודם. וכתב: ״ולפי דברי הר״ן, כיון דאין חיוב לדרוש בזה הזמן בהלכות פסח, תו לא קשיא מידי לתנא קמא מהא דמשה עומד בראש חודש ומזהיר על הפסח ולא קודם לכן״. אמנם זה קשה, שאם כן, מאי עביד עם מקורו של רשב״ג, שלמדים משם דרשה גמורה. ויש לתרץ על פי דברי הפנ״י (שם ד, א), שמקורו של רשב״ג הוא מלפני מתן תורה, ולכן אין למדים משם, וכן תירץ ביביע אומר (ח״ב סימן כב), וכתב שבדברים הללו התיישבה קושיית המטה יהודה. אמנם, לא זכיתי להבין איך התיישבה בזה קושיית המטה יהודה, דלא משמע שנחלקו בגדר השאלה והדרישה, ועדיין קשה לי מגוף העניין כנ״ל. על כל פנים, לפי הר״ן אלו שתי תקנות.

[א] ולתרץ את הגמרא בראש השנה ובסנהדרין, אמאי אתי לזלזולי בחמץ, כתב: ״היינו משום שהיו מרבים לשאול בבית המדרש, ולא סגי בלאו הכי, ומשום הכי כשיראו ההמון שנותנים משפט הבכורה לשואל כענין בהלכות פסח, יבינו שמאותו זמן יש רק שלשים יום עד הפסח, וכשיעברו את השנה יבואו לזלזל בחמץ״.

שיטת הבית יוסף

ה) הבית יוסף (שם) הביא את תירוץ הר״ן, ועליו הוסיף שני תירוצים אחרים. הראשון הוא, שההכנות לפסח וההלכות הנוגעות אליהן מרובות, ולכן צריך להקדים ולהודיעם לעם, וז״ל: ״דדיני פסח על כל פנים צריך להודיעם לעם קודם לפסח שלשים יום, כדי שיהיה להם שהות רב להתעסק בטחינת החיטים ואפיית מצה והגעלת כלים וביעור חמץ, דאילו בפסח לית להו תקנתא אי לא עבדו להו כהלכתייהו מקמי הכי, מה שאין כן בשאר מועדים. דבעצרת ליכא דינים יותר מבשאר יום טוב, ובסוכות אף על גב דאיכא מצות סוכה ולולב - אין צריך ללמוד בהם כל כך דינים... ועוד שאין טרחת סוכה ולולב מרובה...״. והברייתא המובאת במגילה – היא תקנה נוספת, ופירושה: ״לדרוש בטעמים שבעבורם נצטוינו במועד ההוא, וגם כן לדרוש בדברים שאסור ומותר ביום טוב. ותדע דדומיא דעצרת קתני, שאין בו הלכות אחרות אלא אלו. וכן שואלין בפסח וחג לא קאמר אלא על הלכות אלו, אבל שאר הלכות – קודם לכן שואלין ודורשין בהם קודם לפסח שלשים יום, ובסוכות יום או יומיים״. וכן כתב הלבוש.

ויש להקשות על תירוץ זה, שגם בשאר חגים מצינו דרשות. עיין ברש״י בדין סוכה ישנה שבית שמאי פוסלים (סוכה ט, א ד״ה בית שמאי פוסלין): ״דבעו סוכה לשמה וזו סתם נעשית, ואילו תוך שלשים לחג הוה – כיון דשואלין בהלכות החג קודם לחג שלשים יום – סתם העושה לשם חג הוא עושה״. וכן הקשה עליו המרש״א שם. ועיין עוד ברש״י בסנהדרין (ז, ב ד״ה בשבתא דרגלא). וכן כתבו התוספות (מגילה ד, א ד״ה מאי), והרוקח (רמד). ומרן גופיה בחו״מ (שמו, יב) כתב: ״הרב השונה לתלמידיו אם הם צריכים ללמוד עמו בכל מסכתא שירצה הוא ואף אם התחילו מסכתא אחת יכול לשנותה לאחרת אז הוו הם כשאולים לו שהם עמו במלאכה ואם שאל מהם הוי שאלה בבעלים... ולפני המועדים שדרך לדרוש לעם הלכות המועד הוא נשאל להם״.

ותירץ החוק יעקב, שבאמת אין חובה בכך, ״משום דבשאר ימים טובים לאו דינא הוא רק מנהגא בעלמא נהגו. וכן משמעות הב״ח (ד״ה תניא)[ב]... ובחנם השיג מהרש״א שם (ד״ה בפרש״י) על הב״י בסימן זה״. וכן משמע בלבוש הנ״ל. ובאמת, מלשון השולחן ערוך הנ״ל בחו״מ, מבואר כדבריו, שאין זו חובה אלא כך היא הדרך שז״ל: ״שדרך לדרוש לעם הלכות המועד״.

אך עוד יש להקשות על תירוץ זה, שביאר את דברי הגמרא במגילה: ״הלכות פסח בפסח״ – ״לדרוש בטעמים שבעבורם נצטוינו במועד ההוא, וגם כן לדרוש בדברים שאסור ומותר ביום טוב״. וקשה, שהלשון הלכות פסח בפסח משמע הלכות פסח ממש, וכן בעצרת וחג, כל אחד בדיניו המיוחדים.

אמנם, לכאורה, ראיה לדבריו ניתן להביא מהגמרא במגילה (ד, א): ״ואמר רבי יהושע בן לוי פורים שחל להיות בשבת – שואלין ודורשין בענינו של יום. מאי אריא פורים? אפילו יום טוב נמי! דתניא: משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענינו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, והלכות חג בחג. פורים איצטריכא ליה, מהו דתימא נגזור משום

[ב] ז״ל: ״ונראה ודאי דאין זה מעיקר התקנה, דאין זמן שלשים יום אלא בפסח, כדנפקא לן מקרא, אלא שהיו נוהגין כן גם בשאר מועדים שלא לחלק, אבל מעיקר הדין אין צריך שלשים יום אלא בפסח...״.

דרבה – קמ"ל". ופירש רש"י שהדרשה היא בענייני איגרת הפורים: "מעמידין תורגמן לפני החכם לדרוש אגרת פורים ברבים". וכן כתבו הריטב"א והר"ן. אמנם, הריטב"א הביא שמדברי התוספות משמע שזו דרשה בהלכות מגילה, עיי"ש. וכ"כ הרמב"ם (מגילה א, יג), לגבי פורים שחל להיות בשבת: "ושואלין ודורשין בהלכות פורים באותה שבת, כדי להזכיר שהוא פורים". והקשה הריטב"א, שאין צריכים לדרוש בהלכות כיוון שעברה קריאת המגילה.

אך זאת יש לדחות מדברי רש"י, הריטב"א והר"ן גופם, כיוון שכתבו ששואלין ודורשין בענייני של יום גבי פסח וכו' – הוא בהלכה ממש, "ששואלין ומפרשין הלכותיהן". ורש"י בסוף מגילה כתב: "מלמד שהיה מדבר עמהן הלכות כל מועד ומועד בזמנן להודיע חוקי האלהים ותורותיו". ולא זכיתי ליישב דבריו, וצע"ק.

ו) התירוץ השני הוא, שיש לדרוש בהלכות קודם לחג "מפני הקרבן כדי לבודקו ממומין", וכן הוא בתוספות בעבודה זרה (שם ד"ה והתנן)[ג], בביאור דברי הגמרא שם. ואף שאין צריך שלשים יום לשם כך, כתב: "שיהא שהות לכולם ליקח להם קרבנות בדוקים ממומין". והוסיף: "ואף על גב דהשתא בעוונותינו אין לנו קרבן – כיוון דבזמן שהיה קרבן התקינו שיהו דורשין שלשים יום קודם – תקנה לא זזה ממקומה". וכן כתב הב"ח.

ועיין שם שכתב: "ומצאתי למהרש"ל שכתב דביקור מומין לאו דוקא, דארבעה ימים בעינן לביקור מומין כדאיתא בערכין (יג, ב) ופרק מי שהיה טמא (פסחים צו, א). אלא שהזהיר עליהן שיהיו יגעים בדבר שלשים יום מקודם, כדי שיוכלו להשתדל קרבן פסח אחד שיהא נקי מכל מקום. אכן, עיקר הביקור אינו אלא ארבעה ימים".

ועיין לקמן אם זהו דווקא בחג פסח. אך על כל פנים אלו שתי תקנות, לדרוש לפני החג ולדרוש בחג.

שיטת הבית חדש

ז) הב"ח תמה על מנהג העולם שאין תופסים את דרשת המועד כחובה, וכן הקשה על הר"ן כנ"ל, שהיו דורשים קודם לרגל. ופירש הוא, ש"הלכות פסח פסח" פירושו סמוך לפסח, וז"ל: "דאע"ג שכבר למד הרבה פעמים כל התורה והמצוות, מכל מקום כשיגיע המועד חייב לשאול ולדרוש בהלכות כל מועד ומועד בזמנו, להודיע חוקי האלהים ואת תורותיו. ופשיטא שצריך להקדים שבת אחת או שתיים קודם המועד, אלא דבפסח בעינן שלשים יום כדנפקא לן מקרא". וראייתו מדברי רבי יצחק במסכת ראש השנה (טז, ב): "חייב אדם לטהר את עצמו ברגל", שפירושו קודם לרגל, דאירי בטומאה (כמובא במרדכי מו"ק תתלז). והטעם שבפסח צריכים שלשים יום הוא משום ביקור מומין, כנ"ל. ולפי זה, הברייתא דפסחים היא פירוש לברייתא במגילה.

וכתב שעל פי זה נתיישב מנהגם שאין תופסים את הדרשה ביום טוב לחיוב. אמנם תבר איהו

[ג] יש לציין, שעל פי זה יש הנוהגים ללמוד הלכות קרבן פסח.

לגזיזיה מדברי תוספות במגילה הנ״ל, ומדרשות האמוראים, עיי״ש. וכן משמע מכל הנ״ל, דליכא מאן דפליג שביו״ט עצמו חייבים לדרוש בעניינו של יום. ועיין בחוק יעקב (ס״ק ג) שכתב ליישב את המנהג, וז״ל: ״נראה לי דסומכין על הפיוטין וקריאת התורה, וכן משמע בסמ״ג עשין סימן י״ט[ד]״.

ובבאו״ה כתב שגם הגר״א סובר כן, אלא שגם בחג עצמו חייב לדרוש. והוא מה שכתב על הברייתא דהלכות פסח בפסח: ״והיינו לכל אחד כדאית ליה״.

שיטת החק יעקב

ח) החק יעקב בא בדבר חדש. אחר שהביא את התירוצים הנ״ל לקושיה זו, כתב: ״ואשתמיטתיה לכולהו לשון הירושלמי פרק קמא דפסחים (הלכה א) וז״ל: ׳שואלין בהלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת הלכות חג בחג, ובבית הוועד שואלין קודם שלושים יום, עכ״ל״. ורצונו לומר, שדווקא בבתי המדרש יש לדרוש – לא רק מתוך שאלה[ה] – שלשים יום קודם לכן.

אמנם, דחה דבריו האליה רבה (אות ב): ״ומ״מ נראה לי, כיון דבש״ס... מיתי ברייתא זו בסתם: שואלין קודם שלשים יום וכו׳ ולא לשתמיט בחדא דוכתא לומר בבית הועד, אלמא דלא ס״ל הכי לש״ס דילן״. וראיה מהשולחן ערוך בחושן משפט הנ״ל, שכתב ״שדרך לדרוש לעם״.

ויש לציין, שהרשב״א והריטב״א גופם הביאו את דברי הירושלמי הנ״ל, ואדרבא – סיוע הוא לשיטתם, שזהו מקום השאלה, ולא פליג על הש״ס דילן. עיין בנימוקי הגרי״ב על הר״ן בפסחים, וביביע אומר שם.

השמטת הרמב״ם

ט) הרמב״ם כתב את דין הגמרא במגילה (תפילה יג, ח), ולא כתב את דין הגמרא בפסחים. וכבר נשתברו על כך קולמוסים, ואזכיר בקצרה את עיקרי הדברים.

יש אומרים שסמך על הא דאמר (חמץ ומצה ב, יט): ״המפרש בים והיוצא בשיירא תוך שלשים יום זקוק לבדוק קודם שלשים יום אינו צריך לבדוק״. ויש אומרים שסובר כר״ן, וסמך על הא דאמר (תלמוד תורה ד, ח): ״שנים ששאלו, שאל אחד כענין ושאל אחד שלא כענין – נזקקין לענין״. ויש שתירצו על פי החק יעקב (ס״ק ג), שהוכיח ״דיוצאין בקריאת פרשיות הללו (-פרה והחודש) וכל שכן בפיוטים שיש בהם הרבה דינים והלכות ומנהג של ישראל תורה היא״[ו], עיי״ש. והרמב״ם כבר כתב את דיני הפרשיות הללו בהלכות תפילה (יג).

[ד] עיין בסמ״ג שם שכתב בפירוש הברייתא דמגילה: ״הלכך קורין בכל מועד בעניינו״, וכתב את הקריאה בתורה של כל מועד.

[ה] כן מדויק מהדמיון להלכות פסח בפסח.

[ו] ואולי יש ראיה לזה מהגמרא במגילה דעיל סימן ב, שמקדימים קריאת פרשת שקלים קודם להתרומה החדשה שלשים יום, והביאה הגמרא הברייתא הנ״ל, ובהצטרף הסמ״ג עשה י״ט דלעיל בהערה ד׳, והרמב״ם גופיה גבי הלכות פסח בפסח, דלעיל.

ובאמת, ציין הרמב"ן דין זה בדרך אגב בהלכות אישות (ח, ה), בדין המקדש אישה על תנאי, וז"ל: "על מנת שאני תלמיד – אין אומרין כבן עזאי ובן זומא, אלא כל ששואלין אותו דבר אחד בתלמודו ואומרו, ואפילו בהלכות החג שמלמדין אותן ברבים מדברים הקלים סמוך לחג, כדי שיהיו כל העם בקיאין בהן". ויש עוד לדון בזה בעזה"י בבוא העת.

סיכום ביניים

י) לפי כל הנ"ל, מבואר שלפי הר"ן אין חובה מכח התקנה לדרוש ההלכות קודם לכן, אלא שהוי שואל כעניין. ולפי שני תירוצי הבית יוסף ותירוץ הב"ח – חייב לדרוש מכח התקנה. ונ"ל שהוא חיוב על כל אחד ואחד, כדי לדעת את אשר יעשה, וביותר על תלמידי החכמים עליהם מוטל ללמד את העם "דבר ה' – זו הלכה", ובדומה להלכות תלמוד תורה. ולפי החוק יעקב, חיוב הלימוד הוא בבתי המדרשות.

פסק ההלכה

יא) לעניין הלכה, כתב השולחן ערוך: "שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום". ועל פי הבאו"ה הנ"ל פירושו שחובה ללמוד ולדרוש את הלכות פסח. אמנם, ביבי"א הנ"ל כתב ע"פ המבואר לעיל, שהשולחן ערוך פסק כר"ן, וכן משמע בחק יעקב (ס"ק א) ועוד.

אך נלע"ד, שגם לדעת השולחן ערוך יש חיוב ללמוד את ההלכות, וכמו שני הטעמים הנוספים שהביא מדנפשיה, וכמשמעות הפשוטה של דברי הש"ס, ועל פי פירוש רש"י ותוספות הרוקח והשאילתות ובה"ג, וכן שאר הראשונים שסתמו ולא פירשו כר"ן. ואין לדייק ש'שואלין' – דווקא שאלה כדלעיל. וכן מוכח מכה"ח (ס"ק א-ב) שלא ציין טעם הר"ן, אלא הביא את שני טעמי הבית יוסף. וכן פסק להלכה ולמעשה מרן הראש"ל הג"ר מרדכי אליהו זצוק"ל (מאמ"ר למעו"י ב, ג), וז"ל: "שואלין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום"[7]. על כן חובה על איש ישראל לשנן לעצמו היטב במשך ימים אלו יום יום את ההלכות הקשורות לחג הפסח, ולהתחיל גם בניקוי הבית ובקניית מוצרים לפסח". וטעם הוסיף בזה (שם, ד): "גם אם אדם למד את ההלכות האלו בשנים עברו, ישוב ללומדם בכל שנה מפני שהשכחה מצויה. ועוד טעם יש בזה, שכל הלומד הלכה – בורא מלאך השומרו שלא יכשל בה". והוסיף (שם, ו): "החיוב ללמוד הלכות קודם החג הוא גם על יחיד וגם על ציבור, אלא שהציבור לא צריך לבטל סדר לימוד קבוע עבור זה, ודי בזה שיקצרו מעט מסדר לימודם הרגיל, וילמדו בו הלכות פסח". והוא אשר אמרנו, שלפי שני טעמי הבית יוסף – החיוב מוטל גם על היחיד.

ובחג עצמו, פשוט וברור שחייבים לדרוש בעניינו של יום כנ"ל, ומובא בסנהדרין (קא, א), שהתורה אומרת: "רבונו של עולם, אם בעלי מקרא הן – יעסקו בתורה ובנביאים ובכתובים; אם בעלי משנה הן – יעסקו במשנה בהלכות ובהגדות; ואם בעלי תלמוד הן – יעסקו בהלכות פסח בפסח, בהלכות עצרת בעצרת, בהלכות חג בחג". ועוד שם: "העיד רבי שמעון בן אלעזר משום רבי שמעון בן חנניא: כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, שנאמר (משלי טו-כג):

---

[7] וציין שם: (שו"ע תכט סע' א ועיין בית יוסף). ואולי אפשר לדייק מזה שציין לבית יוסף ולא הסתפק בציון השולחן ערוך, כדי לומר שפוסק כתירוצים האחרים של הבית יוסף.

'ודבר בעתו מה טוב'". ובמסכת סופרים (יח, א) אמרו על שיר של יום: "שכל המזכיר פסוק בעונתו מעלה עליו כאילו בונה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן". ועל פי זה כתב השל"ה (פתחי עולם סוף אות א): "בפרשת שקלים ראוי ללמוד משניות של מסכת שקלים, ובפרשת פרה מסכת פרה, וקידוש החדש בפרשת החדש, וכן מסכת פסחים בפסח ומסכת יום טוב וחגיגה ומועד קטן, וכן בכל זמן וזמן המסכתות השייכות...".

יב) עוד רגע אדבר, בעניין מנהג הדרשה בשבת הגדול, והוא שכתב הב"ח: "וכתוב במחזורים, דעכשיו בגלות שאין לנו קרבנות סגי לדרוש בשבת שלפני הפסח, ומכל מקום מצוה לכל אחד ואחד לעסוק בהלכות פסח כל שלשים יום לפני הפסח, ע"כ. וכיוצא בזה כתוב בדרשות מהרי"ל. ואפשר לתת טעם למנהג, דלאחר שגרם העון שנתפזרו פיזור רב ודרים בכפרים ועיירות, ובשבת הגדול באים אל קהילה במקום שיש רב דורש, וגרים שם עד אחר המועד, על כן לא נהגו לדרוש עד שיתאספו בני הכפרים בשבת הגדול, ולזה נקרא שבת הגדול לחד טעמא, לפי שמתקבצות קהילות גדולות לשמוע הלכות גדולות". וכיוצא בזה כתב במגן אברהם (ס"ק א): "ועכשיו נוהגים לדרוש בשבת הגדול ובשבת שובה, והעיקר להורות לעם ה' דרכי ה', ללמד המעשה אשר יעשון. ומהרי"ל היה דורש גם הלכות חג בשבת שובה".

ועם זה שבתוספות ובבית יוסף הנ"ל כתוב שתקנה לא זזה ממקומה ועדיין יש לדרוש, וק"ו שלפי הטעם השני של הבית יוסף, טעם זה שהביא הב"ח שייך גם אם דורשים קודם לכן. ועיין כעין זה בשולחן ערוך הרב (תכט, ב), שחילק בין המון העם לתלמידים, בדומה למה שכתב הב"ח, וז"ל: "ותקנה זו לא נתבטלה מישראל אף לאחר שחרב בית המקדש, שכל חכם היה שונה לתלמידיו הלכות הרגל שלשים יום לפניו, כדי שיהיו בקיאים בהלכותיו וידעו המעשה אשר יעשון. ולהמון עם היו דורשים הלכות הרגל בשבת שלפניו, שבשבת זו היו מתקבצין כל העם מכל הכפרים לשמוע הלכות הרגל מפי החכם". וכן כתבו המשנה ברורה (שם ס"ק ב; באו"ה ד"ה שואלין), וכף החיים (שם ס"ק ג). וכן פסק להלכה ולמעשה מרן הראש"ל הג"ר מרדכי אליהו זצוק"ל (מאמ"ר למעו"י שם, כד-כה): "נהגו לדרוש בהלכה ובאגדה כי להורות לעם את הדרך ילכו ואת המעשה אשר יעשון".

וכן נהג מרן הרי"ח הטוב זצ"ל, שפרשת צו בספרו בן איש חי עוסקת כולה בהלכות פסח. וכך כתב בפתיחת דבריו: "הלכות אלו השיכים לחג המצות, דרכי לדרשם בשבת הגדול בכל שנה ושנה בעזרת השם יתברך". וידוע ששבת זו היא אחת מתוך ארבע, שהיו כל בתי הכנסת שבעיר בגדד נסגרים, ושובתים כל הדרשנים בעת דרשתו זו המופלאה, וכל העם נוהרים בהמוניהם אל בית הכנסת הגדול לשמוע את דרשת רבינו זצ"ל בהלכה ובאגדה[ח].

עוד כתב מרן הראש"ל זצ"ל: "מאחר שעיקר דרשת שבת הגדול היא ללמד לעם את המעשה אשר יעשון, ועיקר ההכנות הם לפני החג, לכן כשחל ערב פסח בשבת נהגו להקדים את דרשת שבת הגדול שתהיה שהות לקהל לדעת איך להכין את צרכי החג", והוא כמובא בשועה"ר (שם) ומ"ב (ס"ק ב) וכה"ח (ס"ק ד). אך על כל פנים, אין זה מבטל את החיוב לעסוק בהלכות בין

[ח] ופרשת זו של ש"ב שעסק בה בהלכות נידה – אולי הייתה בהזדמן שבת צו שלא הייתה שבת הגדול.

חיוב לימוד הלכות המועדים

בציבור ובין ביחיד, כנ״ל, בייחוד בזמננו אנו, שמקבצנו ה׳ מכל העמים אשר הפיצנו, ויושבים אנו על אדמתנו, ובני המקום אנו. וק״ל.

יג) פש גבן לברר את דין שאר המועדים, גדר הדרשה ביום טוב והזמן המדויק לתחילת השלושים יום, אך די בזה לע״ע, וה׳ יעזרנו על דבר כבוד שמו!

כיוון שאנו עומדים ערב שנת השמיטה נוסיף את דברי מרן הראש״ל זצ״ל בריש מאמר מרדכי ושבתה הארץ: ״כתב הרב ׳כפי אהרון׳ כי אין ספק שבכלל תקנת משה רבינו ע״ה שתיקן לישראל שיהו קורין הלכות חג בחג הוא, שיש חובה ללמוד בשנה השביעית את כל הדינים השייכים לשמיטה, בכדי לדעת האסור והמותר עכת״ד. ואנו מוסיפים - שכשם שאת הלכות הפסח צריך ללמוד שלושים יום לפני הפסח, כך את הלכות שמיטה יש ללמוד לפני שנת השמיטה, ולכל הפחות נראה שיש ללמוד מט״ו באב שמאז נאסרה נטיעת אילנות״.

העולה מן האמור: חובה על כל איש ישראל לשנן לעצמו היטב במשך ימים אלו יום יום את ההלכות הקשורות לחג הפסח, גם אם כבר למדם, וברור כשמש שחייב ללומדם אם אינו יודע.